

УДК 81'255.4=161.2:82-21Шекспір.08

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ МОВЛЕННЯ ЕДГАРА З ШЕКСПІРОВОЇ ТРАГЕДІЇ “КОРОЛЬ ЛІР”

Марія Кравцова

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: mariia.konovalova@gmail.com

Подано результати аналізу інтертекстуального характеру мовлення Едгара з трагедії В. Шекспіра “Король Лір”. На прикладі українських перекладів П. Куліша, Панаса Мирного, М. Рильського, Василя Барки та О. Грязнова проаналізовано особливості відтворення алюзій на Біблію, твори інших авторів та фольклор, що є особливістю мовлення Едгара. Запропоновано класифікацію стратегій перекладу алюзій.

Ключові слова: Шекспір, “Король Лір”, мовлення Едгара, інтертекстуальність, алюзія, переклад.

Мета дослідження – перекладознавчий аналіз українських перекладів Шекспірової трагедії “Король Лір” пера П. Куліша, Панаса Мирного, М. Рильського, Василя Барки, О. Грязнова, зокрема вивчення особливостей відтворення інтертекстуальності мовлення Едгара. Віднайдення слідів прототексту в метатексті важливе для адекватного тлумачення конкретних місць оригіналу та подальшого правильного декодування та відтворення алюзивності в тексті-перекладу.

Поняття інтертекстуальності, діалогічності текстів, їх множинного зв’язку досліджували М. Бахтін, Ю. Крістева, Ю. Лотман, У. Бройх, Р. Леппігальме, А. Кам’янець, Т. Некряч, А. Г. Мамаєва, О. Ю. Абрамова та інші. Явище інтертекстуальності в творах В. Шекспіра вивчали Л. В. Коломієць, О. В. Дзера, О. М. Селезінка, В. Комарова, П. Мілвард, Г. Блум та інші, проте алюзивність мовлення Едгара, наскільки нам відомо, не була предметом дослідження науковців, що зумовлює **актуальність цієї розвідки. Об’єктом дослідження** є особливості відтворення інтертекстуального характеру мовлення Едгара з Шекспірової трагедії “Король Лір” в українських перекладах.

Термін *інтертекстуальність* увела в науковий обіг 1967 р. французька дослідниця Ю. Крістева у статті “Бахтін, слово, діалог і роман” [5]. “Інтертекстуальність – наявність у певному тексті слідів інших текстів, у більш широкому розумінні – діалогічний зв’язок тексту в семіотичному універсумі з попередніми текстами (рекурсивний) та з подальшими текстотвореннями (прокурсивний)” [6, с. 210]. Для процесу інтертекстуалізації характерна текстова трансформація та переосмислення, коли до первинного значення добудовується вторинне. Завдання читача – декодувати імпліцитно наявний зміст, закладений автором. Текст занурюється до континууму інших текстів, пов’язуючи їх між собою. Для Шекспірової тра-

гедії “Король Лір” характерний рекурсивний зв’язок – міграція самого сюжету та численні алюзії на Біблію, фольклор, твори сучасників та попередників драматурга, та прокурсивний – в українській полісистемі це, наприклад, трагедія “Король Лір” Леся Подерев’янського. “Поєднання в тексті “свого” і “чужого” дає поштовх для породження смислу, що ґрунтується на фонових знаннях, образних асоціаціях, історичних і особистих спогадах у адресанта й адресата” [2, с. 245].

Для мовлення Едгара характерне використання неатрибутованих алюзій, тобто таких, де автор натяком актуалізує додатковий зміст, проте не подає джерела посилання, не атрибутує алюзію до прототексту; також характерними є іменні та біблійні алюзії, використання інтертекстуальності з іронічною метою. Алюзія – “вияв текстової категорії інтертекстуальності, прийом художньої виразності, що змістовно збагачує текстову інформацію, створюючи численні асоціації унаслідок явного натяку на події, факти, реальних осіб, інші тексти, їх персонажів” [6, с. 25]. Р. Леппігальме виокремлює чотири функції алюзій, а саме: тематична важливість на макро-рівні; пародія, іронія та гумор (здебільшого на мікро-рівні); вживання алюзій для характеристики персонажа; алюзії як показники міжособистісних стосунків у художній літературі [18, с. 37].

У перекладі алюзій, на нашу думку, можна виокремити такі стратегії:

1. *Повний еквівалент* – відтворення оригінальної алюзії за умови, що прототекст є прецедентним текстом. Поняття “прецедентний текст” увів у науковий обіг Ю. Караулов. “Прецедентні тексти можна назвати хрестоматійними в тому сенсі, що всі мовці знають їх. Це є свідченням належності мовця до певної епохи та її культури, а незнання – свідченням відторгнення від них. Прецедентні тексти формуються з фольклорних шедеврів, Святого Письма, світової та національної класики” [3, с. 151, 152]. Проте за наявності в цільовій мові декількох перекладів прототексту потрібно послуговуватися тим перекладом, який є популярнішим серед читацького загалу. “Якщо твір, який слугує прототекстом [...], не переказаний цільовою мовою, тобто, практично відсутній у цільовій культурі, то забезпечити навіть відносну впізнаваність алюзії на нього в цільовому тексті неможливо” [4, с. 162].

2. *Частковий еквівалент*:

- а) графічне маркування алюзії, тобто використання лапок, курсиву тощо;
- б) експлікація прихованого смислу алюзії – така стратегія допоможе зберегти інтенцію автора, проте цілісність тексту буде порушена. Перекладач може експлікувати алюзію, використавши метод дескриптивної перифрази, або подати ширше пояснення в примітках чи виносках до перекладу, виділити експліковане, додавши слова-маркери: “як казав...”, “як це було у...” і т. п.;
- в) заміна алюзії іншою алюзією з прецедентного твору культури-приймача на того ж або іншого автора, яка несе ті ж конотації;
- г) А. Б. Кам’янець та Т. Є. Некряч також пропонують стилістично маркувати приховану цитату, що вирізнятиме її як інший текст, якщо відтворити алюзію неможливо [4, с. 158].

3. *Відсутність еквіваленту* – якщо будь-яка з вищезазначених стратегій не дає змоги декодувати приховані глибинні смисли й опущення алюзії не призведе до великих втрат.

Претекстами для алюзій у трагедії В. Шекспіра “Король Лір” слугують народні пісні та балади, “Хроніки” Р. Голіншеда, “Королева фей” Е. Спенсера, “Дзеркало Міністратів” Дж. Феррерса та В. Болдуїна, анонімна драма “Король Лір”, Біблія та інші твори.

Інтертекстуальний характер мовлення Едгара значною мірою проявляється в сценах його удаваного божевілья. Так, наприклад, у шостій сцені третьої дії Едгар говорить таку репліку:

“Frateretto calls me, and tells me Nero is an angler in the lake of darkness. – Pray, innocent, and be-ware the foul fiend” [21, с. 907].

Фратеретто кличе мене та каже: Нерон закидає свою удку в озеро темряви. Молись, неповинний, та остерегайся нечистої сили! [14, с. 88].

Луципір кличе мене і завіряє, буцім Нерон удив рибу в чорному озері. Моліться, безвинні люди, та остерігайтеся нечистої сили [15, с. 605].

Фратеретто кличе мене й розказує, що Нерон вудить рибу в озері Мороку. Молись, неповинний, і стережися злого духа! [13, с. 297].

Демон Фратеретто кличе мене і каже: Нерон став рибалкою в озері темряви. Молися, блаженський, і стережись нечистої сили [9, с. 94].

Фратеретто кличе мене і каже, що Нерон ловить рибу на озері нітьми. Молись, дурнику, і стережись нечистого [10, с. 68].

Цей приклад ілюструє дві іменні неатрибутовані алюзії – *Frateretto, Nero*; алюзію з ключовою фразою – *angler*; а також біблійну алюзію *the lake of darkness*.

У другій сцені третьої дії трагедії “Гамлет” В. Шекспір вкладає у вуста Гамлета такі слова: *“heart, lose not thy nature; let not ever/The soul of Nero enter this firm bossom. Let me be cruel, not unnatural”* [21, с. 694] – *“О серце! Будь собою! Не впусти/В ці сильні груди Нерона душі!//Дозволь жорстоким бути, а не звіром”* [8, с.101]. Отже, душу Нерона В. Шекспір порівнює з чимось надзвичайно жорстоким. Драматург згадує римського імператора і в інших своїх творах: у п’єсі “Генріх VI: частина перша”, сцені четвертій першої дії лорд Толбот говорить: *“and, like thee, Nero./Play on the lute, beholding the towns burn: Wretched shall France be only in thy name”* [21, с. 6] – *“як Нерон;/На лютні гратиму, міста паливши./Моє ім’я жахатиме французів”* [11, с. 61]. В. Шекспір змальовує Нерона імператором, чие саме лише ім’я жахає французький народ. У п’єсі “Король Джон”, а саме у сцені другій дії п’ятої Філіпп Фоконбрідж (Бастард) говорить: *“You bloody Neroes, ripping up the womb/Of your dear mother England, blush for shame;”* [21, с. 325] – *“Нерони кровожерні, що ненатло/Рвете утробу матері своєї”* [12, с. 72]. В. Шекспір використовує форму множини, де ім’я Нерона стає гіперонімом на позначення правителів. Можна дійти висновку, що ім’я Нерона у В. Шекспіра має негативні конотації та позначає правителя, що, на нашу думку, може бути алюзією на правління королеви Єлизавети, в такому випадку аналізований приклад отримує додаткове семантичне навантаження. Усі перекладачі відтворюють онім оригіналу, використовуючи еквівалент, наявний у цільовій мові – *Нерон*. Пояснення лексеми Фратеретто подано у перекладі П. Куліша: “братчик, тут значить чорт. Середньовікове віруванє про різні заняття проклятих у пеклі було живе ще й за Шекспірових Часів. У французького сатирика Рабле також находимо згадку, що Нерон у пеклі грає на скрипці, а Траян ловить рибу на вудку” [14, с. 163]. У трагедії “Король Лір” В. Шекспір торкається питання становища жебраків за часів правління Єлизавети – про це свідчить не тільки контекст, множинне використання лексеми *poor*, а й наявність у творі інших лексем, які жебраки та злодії використовували у своєму жаргоні: *angler, cackling, epileptic, sapient*. Саме тому, на нашу думку, лексема Фратеретто не тільки називає ім’я демона, а й містить лексему *frater* (жаргон.) “мандрівний шахрай” [19, с. 64], а лексема *angler* є не тільки частиною метафоричного образу, але й також несе додаткову конотацію, адже саме

так у часи В. Шекспіра називали злодіїв, які викрадали речі в людей за допомогою гачка на довгій палиці [19, с. 63]. В такому випадку первинне значення лексеми *angler* – рибалка, вторинне – шахрай (гіперонім).

Шекспірові тексти рясніють алюзіями на Біблію. Аналіз мовлення Едгара дав змогу зробити припущення, що деякі місця з трагедії є алюзіями на Біблію, зокрема на Откровення Івана Богослова (Апокаліпсис). *Lake of darkness* – це ймовірна алюзія до біблійного *lake of fire* – *вогняне озеро* (Одкр. 19:20; 20:10; 20:14; 20:15; 21:8). У В. Шекспіра Нерон ловить рибу в озері темряви, тоді як, за легендою, Нерон дивився на Рим, який горів, отож, простежуємо певний взаємозв'язок лексем: *Nero :: fire; lake of darkness :: lake of fire*. За Біблією, у вогняне озеро потраплять лякливі, невірні, нечисті, вбивці, ті, що чинять розпусту, чари, ідолопоклонники і неправдомовці (Одкр. 21:8), диявол (звір) і лжепророк (Одкр. 20:10). У трагедії змальовані ідолопоклонство, адже герої звертаються до богів; брехня – доньки, які брешуть Ліру про свою любов, та Едмунд, який говорить неправду про свого брата; вбивства. Тему розпусти піднято ще у зачині в розмові Кента з Глостером; образи звірів у “Королі Лірі” трапляються частіше, ніж в інших творах В. Шекспіра; пророцтва звучать з вуст Блазня, Едмунда, а Регана говорить, що з жартунів часто бувають пророки. У першій сцені першої дії Едмунд говорить: *O, these eclipses do portend these divisions! [...] I promise you, the effects he writes of succeed unhappily; as of unnaturalness between the child and the parent; death, dearth, dissolutions of ancient amities; divisions in state, menaces and maledictions against king and nobles; needless diffidences, banishment of friends, dissipation of cohorts, nuptial breaches, and I know not what* [21, с. 890]. Можливо займенник *he* стосується Едмунда Івана Богослова, який писав про затемнення частини сонця, місяця та зірок (Одкр. 8:12). Зі схожими рядками стикаємось в іншому місці з Біблії, де йдеться про судний день: *And the brother shall betray the brother to death, and the father the sonne, and the children shall rise against their parents, and shall cause them to dye* [20, с. 964].

Якщо брати до уваги усе вищесказане, можна зробити такі висновки: онім *Frateretto* перекладено шляхом поєднання транскрипції та транслітерації в усіх випадках за винятком перекладу Панаса Мирного, який подав лексему *Frateretto* як “Луципір”. У словнику Грінченка “луципір”, або “люципер” – це “Люциферъ, дьяволъ” [7, т. 2, с. 390]. Перекладачі відтворюють лексему, проте втрачається гра слів, а в перекладі Панаса Мирного простежуємо заміну оніму іншим онімом, що зберігає алюзію, проте змінює інтертекстуальність. Таку заміну можна вважати доречною, якщо розглядати *Frateretto* як ім'я демона – в такому випадку перекладач використовує метод експлікації, або метод компенсації – перекладачі відтворюють лексему *darkness* як *темрява, нітьма, Морок*, що певною мірою є алюзією на Біблію, а в перекладі Панаса Мирного бачимо лексему *чорне*, яка не зберігає біблійної алюзії. Василь Барка експлікує вторинне значення “злий дух” додаючи лексему *демон*. Найкраще переклав біблійну алюзію, на нашу думку, М. Рильський, який подає лексему *морок* з великої літери, тим самим привертаючи увагу читача. Іменник *angler* замінюємо на словосполучення, що позначає дію в перекладах П. Куліша (теперішній час), Панаса Мирного (минулий час), М. Рильського (теперішній час), О. Грязнова (теперішній час) і лише Василь Барка подає іменниковий відповідник, – проте в усіх перекладах втрачено каламбур.

Невипадковою є алюзія на працю Єпископа Чичестерського С. Гарнетта “Декларація кричущих папських безчинств” [17], у якій засуджували екзорцизм, що проводили римо-католицькі священники.

За словами П. Акройда, серед єзуїтських священиків, звинувачених у “Декларації” С. Гарснета, були Т. Коттем та Р. Дебдейл, яких знав В. Шекспір – Т. Коттем був братом стретфордського шкільного вчителя В. Шекспіра, а Р. Дебдейл, вірогідно, був однокласником Шекспіра [1, с. 623]. Саме тому ця праця була особливо цікава для драматурга, на додаток, вона здійняла багато галасу серед громадськості. «Декларацію» опубліковано 1603 р., “Короля Ліра” В. Шекспір написав орієнтовно у 1603–1606 рр., тому лондонська публіка з легкістю інтерпретувала усі алюзії, використані в творі, які є елементами вертикального контексту. Асоціативні зв’язки між текстом С. Гарснета та текстом-приймачем можна розглядати як психосемантичний феномен, де використання алюзій актуалізує фонові знання читача. Наскільки нам відомо, українського перекладу “Декларації” немає, тому за таких обставин важко говорити про належну інтерпретацію мовлення Едгара українськими читачами, адже твір не входить в інтертекстуальне поле цільової культури, внаслідок чого виникає смислова лакуна. Усі посилання на цей твір В. Шекспір вкладає в уста Едгара, де, можливо, інтенцією є іронічне зображення дій єзуїтів шляхом навмисного замовчування, що виявляється як “текст у тексті”. Прототекст, тобто текст С. Гарснета не належить до прецедентного тексту української культури, більше того, не є широко відомим для читача оригіналу, тому ми не можемо говорити про наявність у читача глобального інтертекстуального фрейму, а оскільки інтертекстуальність віддалена у часі, алюзія у метатексті фактично нівелюється. На когнітивному рівні в читачів немає такого самого варіанту сприйняття оніму, який існував за Шекспірівської доби в англійських глядачів/читачів. Можливими стратегіями у відтворенні таких уривків можуть бути: експлікація прихованого змісту алюзії, заміна алюзії іншою алюзією з прецедентного тексту культури-приймача, стилістичне або графічне маркування фрази, опущення алюзії. Розгляньмо приклад рекурсивної інтертекстуальності, де бачимо неатрибутовані алюзії з онімами та ключовими фразами до тексту С. Гарснета:

Five fiends have been in poor Tom at once; of lust, as Obidicut; Hobbididence, prince of dumbness; Mahu, of stealing; Modo, of murder; and Flibbertigibbet, of mopping and mowing, – who since possesses chambermaids and waiting-women [21, с. 910].

П'ятеро чортяк сиділо в бідному Хомі разом: любосний чортяка Обідікут; Гоптанець, князь німоти; Магу крадіжи, і Фліббертіджіббе, викрутасник та вихлясник, що панує тепер над покоївками та робітницями... [14, с. 103].

Аж цілісіньких п'ять чортів звилу кубло у нещасній Томовій душі: Обідікут – гріхотводник, Хобідіденс – цар німоти, Модо – найголовніший розбишака, Мегю – найбільший злодюга, Флібертіджебет – та кривляка, що більш усього нападає на наймичок... [15, с. 621].

В Бідному Томові оселились відразу п'ять злих духів: дух розпусти – Обідікат, Хобідіденс – князь німоти, Маху – князь над злодіями, Модо – велитель душогубів і, Флібертіджебет – дух, що примушує орудувати косою та помелом, – він божжеволить наймичок [13, с. 307].

П'ять бісів було в бідному Хомі зараз: біс любострастя Обідікат, князь німоти Гобердіденс, злодійства – Магу, мордерства – Модо, передражнення і малювання – Фліббертіджіббет, хто вже й гедзить покоївок та горничних [9, с. 107].

Аж п'ять чортів сиділо у бідному Томі: Обідікут, дух розпусти; Хобідіданс, князь німоти; Маху, дух злодійства; Модо, дух убивства, і Флібертіджебет, дух кривляння. Він вишов із Тома, і тепер примушує кривлятися покоївок і служниць [10, с. 80].

Едгар перелічує демонів з уже згаданої книги: Obidicut (в оригіналі – Haberdicut), Hobbididence (Hoberdidance), Mahu (Maho), Modo (Modu), Flibbertigibbet (Fliberdigibbet).

Українські перекладачі відтворюють імена по-різному, проте зберігають усі п'ять з них, натомість Пантелеймон Куліш не відтворює імені демона Модо, що порушує алюзивність, адже йдеться про певне місце із книги – про це свідчать останні слова, що мають додаткові конотативні прирощення до значення: *possesses chamber-maids and waiting-women*. У центрі фарсу була родина одного пана Едмунда Пекгема, римського католика. Мервуд, слуга Ентоні Бебінгтона (якого згодом стратили за зраду), Трейфорд, слуга пана Пекгема, Сара і Фріфвуд Вільямси та Енн Сміт, покоївки у цій родині [17, с. 1]. П'ять перелічених імен – це демони, які за словами священників оволоділи цими людьми. До того ж, у часи Шекспіра лексема *maid* стосувалась як чоловіка, так і жінки. Отож, у В. Шекспіра йдеться про слуг та служниць, натомість у перекладах ми бачимо лише *покоївки, робітниці, наймички, горничні, служниці*. У Поясненнях до перекладу І. Франко зазначає таке: “Фліббертіджіббе (дословно, попсованою французиною: такий, що літає довкола шибениці) – назва чорта. Ся назва так само як і далші вжиті тут назви демонів, узята з книги Газнета “Пояснене найважійших ошуканств папістів”, виданої 1603 р. Автор описував там заклинання Чортів, уживані деякими Єзуїтами” [14, с. 163]. Алюзія виконує іронічну функцію, де первинне значення – зображення божевільного Едгара, у якого вселились злі духи, вторинне значення – божевілья та духи є удаваними та неіснуючими; можливе висміювання екзорцизму в Англії доби В. Шекспіра.

Іншою характерною рисою мовлення Едгара є фольклорність: він використовує уривки з пісень та балад, які були популярними у часи В. Шекспіра та з легкістю ідентифікувалися тогочасною лондонською публікою. Такі уривки несуть додатковий зміст, і для їх інтерпретації потрібно фонове знання. Для адекватного відтворення змісту важливо спочатку ознайомитися з первинним текстом посилання. Розгляньмо такий уривок:

Child Rowland to the dark tower came;/His word was still, – Fie, foh, and fum, I smell the blood of a British man [21, с. 906].

Як привели маленького/До замочку чорньєного,/Замовк Ролянд... Фа, фа, фов!/Чую, чую рідну кров ... [14, с. 87].

А до тієї страшної бапти під їхав Рауленд та як скрикне: “Гай, гой! Геть мерції звідсіля! Тут несе британською кров'ю!” [15, с. 604].

Роланд до вежі темної підходить,/А велеть відтіть: “Ух, ух!/Британський чую дух!” [13, с. 296].

Ролянд до вежі темної прийшов,/А велет: – фай, ф'юм, фог! – мовля впрозов: –/брітанця чую кров [9, с. 92].

На бапту налетів Роланд,/А та сміється, нагла: /”Британська кров запахла!” [10, с. 67].

В. Шекспір посилається на середньовічну баладу, в якій Чайльд Роланд їде визволити сестру Елену з замку короля Ельфляндії, адже двом його іншим братам не вдалося врятувати сестру. Чарівник Мерлін радить Роланду відтинати голови усім, кого він зустріне по дорозі в Ельфляндію, доки він не побачиться з сестрою. Він також повинен нічого не їсти і не пити, перебуваючи в цій країні, так само, як і Едгар, – без їжі та води. Коли він підходить до вежі, король Ельфляндії говорить: *Fee, fi, fo, fum!/I smell the blood of a Christian man* [16, с. 123]. У перекладі П. Куліша використання зменшувальних суфіксів змінює тон балади, де висловлювання набуває експресивно-емоційної виразності, також незрозуміло, хто такий *маленький*, а *рідна кров* передбачає спорідненість Роланда з королем, якої насправді немає. У перекладі Панаса Мирного Роланд отримує репліку короля Ельфляндії. З контексту ви-

пливає, що він проганяє британця, натомість насправді король проганяє Роланда. Переклади М. Рильського та Василя Барки найближчі до оригіналу, проте в них ельф стає велетнем. Така заміна є можливою, якщо брати до уваги, що репліку *Fy, fa, fum, I smell the blood of an English-man* бачимо у памфлеті “Have With You To Saffron-Walden, Or, Gabriell Harveys hunt is up” Т. Неша, який зазначає, що ця фраза існує вже давно і походження її невідоме. Можливо вона походить з легенди про велетнів, адже саме таку репліку простежуємо в англійських народних казках “Джек – переможець велетнів”: “*Fee, fi, fo, fum!/I smell the blood of an English man!*” [16, с. 109] та “Джек і бобове стебло”: “*Fee-fi-fo-fum,/I smell the blood of an Englishman*” [16, с. 63]. Відтворення останніх рядків за допомогою заміни цитатою з казки про Джека в перекладі П. Куліша породжує алюзію, добре впізнавану для українського читача. У тексті “Короля Ліра” П. Куліш використовує фразу *Ух, ух!/Британський чую дух!*, яка є майже ідентичною до його перекладу рядка *here's a spirit* [21, с. 905] – ці слова говорить Блазень, що вискакує з хижі та застерігає не ходити туди, адже там є дух, якого звати Бідний Том – тобто Едгар. П. Куліш перекладає його так: “там ух, ух, солом’яний дух” [14, с. 81]. Можливо перекладач додає лексему *солом’яний*, адже далі по тексту Кент запитує Едгара, хто він такий, що говорить там у соломі. Проте даний переклад є цікавим через його інтертекстуальність: цей рядок – слова з народної української пісні – бачимо у баладі Т. Г. Шевченка “Причинна”, яка була написана дещо раніше від Кулішевого перекладу – 1837 р. У перекладі О. Грязнова ми простежуємо явище персоніфікації – башта говорить з Роландом. Також лексема “налетів”, що містить семи “летіти”, “переміщатися” і “швидко”, не відповідає оригіналу.

Характерною рисою творчості В. Шекспіра є використання алюзій на твори його попередників та сучасників, фольклор, а також на Біблію. В тексті “Короля Ліра” інтертекстуальність значною мірою проявляється в мовленні Едгара, зокрема в сценах, коли автор зображає удаване божевілья Едгара. В. Шекспір вкладає в уста героя такі рядки: *O, matter and impertinency mixt!/Reason in madness!* [21, с. 915], таким способом привертає увагу глядачів/читачів до слів божевільного, які насправді несуть у собі важливу інформацію, і тому, на нашу думку, перекладу мовлення Едгара має передувати його ґрунтовний аналіз. Темпоральний аспект ускладнює декодування тексту, адже труднощі в перекладі постають не лише в необхідності віднайти актуалізовану сему, яка через діахронічний аспект з часом могла нівелюватися, а й передати додаткові конотації, тобто ті випадки, коли певна лексема актуалізувала в уяві реципієнта відповідні фрейми. У випадках, коли відтворити алюзію в самому тексті не вдавалося, пояснення в примітках до перекладу полегшували сприйняття читача, проте такі примітки характерні лише для перекладів П. Куліша, Панаса Мирного та М. Рильського. Жоден український переклад не відтворює повністю інтертекстуального характеру мовлення Едгара, проте найадекватнішими можна назвати переклади М. Рильського та Василя Барки, де перекладачі за допомогою експлікації прихованого смислу відтворюють семантичне навантаження алюзій оригіналу. Переклад П. Куліша також зберігає приховані алюзії першотвору, проте їх декодування здебільшого відбувається за допомогою прочитання пояснень до перекладу. Хоча в перекладах Панаса Мирного та О. Грязнова певною мірою відтворюється інтертекстуальність, проте перекладачам не вдається зберегти алюзії з тексту-джерела, зокрема відтворити приховані культурно-історичні та соціальні факти. Незважаючи на існування великої кількості критичних пояснень до тексту “Короля Ліра”, трагедія все ще потребує вивчення “тексту в тексті”, що сприятиме адекватному відтворенню твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акройд П. Шекспир. Биография / П. Акройд ; пер. с англ. О. Кельберт. – М. : КоЛибри, 2010. – 736 с.
2. Бассай С. М. Реалізація прийому інтертекстуальності в тексті сучасного німецькомовного анекдоту / С. М. Бассай // Вісник Житомирського державного університету.– Житомир, 2014. – С. 245–252. (Серія : Філологічні науки ; вип. 1 (73)).
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. – К. : ВЦ “Академія”, 2004. – 344 с.
4. Кам’янець А. Інтертекстуальна іронія і переклад : монографія / А. Кам’янець, Т. Некряч. – К. : Видавець Карпенко В. М., 2010. – 176 с.
5. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. – М. : Издательская группа “Прогресс”, 2000. – С. 427–457.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
7. Словарь української мови / упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4 т. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958.
8. Шекспір В. Гамлет / В. Шекспір ; перекл. з англ. М. Рудницький. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 192 с.
9. Шекспір В. Король Лір / В. Шекспір ; пер. Василя Барки. – Штутгарт ; Нью Йорк ; Оттава : На горі, 1969. – 151 с.
10. Шекспір В. Король Лір / В. Шекспір ; пер. О. А. Грязнова // В. Шекспір : трагедії та хроніки. – К. : Задруга, 2008. – Кн. 2. – С. 3–125.
11. Шекспір В. Генріх VI : частина перша / В. Шекспір ; пер. І. Драч // Вільям Шекспір : твори : в 6 т. Т. 3.– К. : Дніпро, 1984. – С. 44–128.
12. Шекспір В. Король Джон / В. Шекспір ; пер. Дм. Паламарчук // Вільям Шекспір : твори : в 6 т. Т. 3. – К. : Дніпро, 1985. – С. 5–81.
13. Шекспір В. Король Лір / В. Шекспір ; пер. М. Рильського // Вільям Шекспір : твори : в 6 т. Т. 5. – К. : Дніпро, 1986. – С. 235–343.
14. Шекспір У. Король Лір / У. Шекспір ; пер. П. А. Куліша. – Львів : Українсько-руська видавнича спілка, 1902. – XVI. – 164 с.
15. Шекспір. Король Лір / Шекспір ; пер. Панаса Мирного // Панас Мирний (П. Я. Рудченко) : збір. творів : у 7 т. Т. 6. – К. : Наукова думка, 1970. – С. 511–682.
16. English fairy tales / collected by Joseph Jacobs, illustrated by John D. Batten. – London : David Nutt, 1898. – XV. – 261 p.
17. Harsnett S. A declaration of egregious popish impostures, to withdraw the harts of her Maiesties subjects from their alleageance, and from the truth of Christian religion professed in England, under the pretence of casting out deuils [Elektronic resource / Samuel Harsnett. – Practised by Edmwnds, alias We. – London : I. Roberts, 1603. In Horace Howard Furness Memorial (Shakespeare) Library // Schoenberg Centre for Electronic Text & Image. – Access mode : <http://sceti.library.upenn.edu/sceti/printedbooksNew/index.cfm?TextID=harsnett&PagePosition=1>.
18. Leppihalme R. Culture Bumps: An Empirical Approach to the Translation of Allusions / R. Leppihalme. – Clevedon : Multilingual Matters Ltd, 1997. – XIII, 241 p.
19. Shakespeare’s non-standard English : a dictionary of his informal language / N. Blake. – United Kingdom : Bloomsbury Publishing PLC, 2006. – 408 p.
20. **The Bible and Holy Scriptvres Contained in the Olde and Newe Teftament.** Translated According to the Ebrue and Greke, and conferred With the beft tranflations in diuers languages. – Geneva : Rouland Hall, MDLK [1560]. – 1224 p.
21. The Complete Works of William Shakespeare. – Hertfordshire : Wordsworth Editions, 1996. – 1263 p.

Стаття надійшла до редколегії 26.06.2015 р.

Прийнято до друку 14.09.2015 р.

**PECULIARITIES OF REPRODUCTION OF INTERTEXTUAL CHARACTER OF
EDGAR'S SPEECH FROM W. SHAKESPEARE'S TRAGEDY "KING LEAR"****Mariya Kravtsova**

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: mariia.konovalova@gmail.com*

The article provides the analysis of intertextual nature of Edgar's speech from W. Shakespeare's tragedy "King Lear". Peculiarities of reproduction of allusions to the Bible, works of other authors and folklore which are the characteristic feature of Edgar's speech, are analyzed on the basis of the Ukrainian translations by P. Kulish, Panas Myrnyi, M. Rylskyi, Vasyl Barka and O. Hriaznov. The classification of strategies for the translation of allusions is provided herein.

Keywords: Shakespeare, "King Lear", Edgar's speech, intertextuality, allusion, translation.